

Câteva piese atribuite epocii bronzului și primei epoci a fierului din zona centrală a Moldovei

Vasile DIACONU*

Sergiu-Constantin ENEA**

Dumitru BOGHIAN***

Abstract: The authors publish a set of objects from the Bronze Age and the first Iron Age, which are part of a private collection. The pieces come from Siret basin, namely from the western part of Iași county. There are some stone and bronze axes, metallic sickles, whole and fragmented, and two containers of clay and stone. The most interesting pieces are a Darabani-type axe, an extremely rare socketed axes, and a stone mortar, unique in Moldova. Some of the metal pieces could be part of already known deposits, a fact which gives depth to their real structure. Also, for some bronze artifacts we can admit that they represent single votive deposits. From a chronological point of view, most pieces are assigned to the Late Bronze Age (Noua Culture), but there are objects that can be assigned to the Middle Bronze Age (the Darabani-type axe and even some stone axes). Certainly, one of the socketed axe, unique for now in Romania's eastern area, belongs to the Early Iron Age, and the closest analogy is in Hungary.

Rezumat: Autorii publică un set de obiecte, atribuite epocii bronzului și primei epoci a fierului, care fac parte dintr-o colecție privată. Pieseile provin din bazinul Siretului, respectiv din zona de vest a județului Iași. Sunt prezentate câteva topoare de piatră și bronz, seceri metalice, întregi și fragmentare, precum și două recipiente de lut și piatră. Rețin atenția un topor de tip Darabani, un celt cu o frecvență extrem de rară, precum și un mojar de piatră, singurul din Moldova. Câteva dintre piesele metalice ar putea face parte din componența unor depozite cunoscute deja, ceea ce nuanțează adevărata lor structură. De asemenea, pentru unele artefacte de bronz putem admite că reprezintă depuneri votive singulare. Din punct de vedere cronologic, majoritatea pieselor sunt atribuite bronzului târziu (cultura Noua), dar există și obiecte care pot fi încadrate în perioada mijlocie a bronzului (toporul de tip Darabani și chiar unele topoare de piatră). Cu certitudine, unul dintre celturi, deocamdată unicat în spațiul răsăritean al României, aparține începutului epocii fierului, iar cea mai apropiată analogie este pe teritoriul Ungariei.

Keywords: Epoca bronzului, Hallstattul timpuriu, topoare de piatră, topoare de bronz, seceri de bronz, mojar.

Cuvinte cheie: Bronze Age, Early Hallstatt, stone axes, bronze axes, bronze sickles, mortar.

◆ Introducere

Necesitatea valorificării diferitelor categorii de vestigii arheologice provenite din spațiul est-carpatic ne determină să ne concentrăm atenția, în cazul de față, asupra unui lot de obiecte care au fost descoperite în zona centrală a Moldovei, cu precădere în bazinul hidrografic al Siretului (fig. 1). Prezentăm aici doar artefactele atribuite epocii bronzului și primei epoci a fierului tocmai pentru a putea aduce noi completări asupra stadiului cunoștințelor referitoare la aceste etape cronologice în spațiul de referință.

* Muzeul de Istorie și Etnografie Târgu Neamț, Complexul Muzeal Județean Neamț; diavas_n82@yahoo.com.

** Liceul Teoretic „Ion Neculce” Târgu Frumos; eneasergiu2014@yahoo.com.

*** Facultatea de Istorie și Geografie, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava; dumitrub@atlas.usv.ro.

Obiectele pe care le introducem în circuitul științific au fost adunate, în aproape patru decenii, împreună cu alte vestigii arheologice, de către pasionatul colecționar Traian Bița din Pașcani (S.C. Enea *et alii* 2015). Respectiva colecție a fost prelucrată în mare parte, cu scopul publicării, de către cel amintit, dar demersul nu a mai fost finalizat¹.

Pentru unele dintre piese există indicii despre locul în care au fost găsite, ceea ce ne permite stabilirea unor corelații cu alte descoperiri mai vechi sau cu situri arheologice din zonele respective. În plus, câteva obiecte metalice se pare că fac parte din structura unor depozite de bronzuri cunoscute anterior, ceea ce nuanțează componența respectivelor acumulări.

Având în vedere că nu dispunem de un lot unitar de obiecte, pentru fiecare dintre acestea vor fi menționate principalele caracteristici, iar într-o discuție succintă ne propunem să menționăm principalele analogii și observații legate de răspândirea spațială și încadrarea culturală.

◆ Catalog

1. Topor de bronz (fig. 2/1). A fost descoperit în anul 1975 în punctul „Ruja”, din zona pădurii aflate în apropierea satului Homița (com. Cristești, jud. Iași). Piesa a fost turnată în tipar bivalv, este prevăzută cu tub transversal pentru fixarea cozii, profilul este ușor curbat, iar secțiunea este hexagonală. Pe întreaga suprafață a piesei se observă o patină superficială, dar și bavuri de la procesul de turnare, ceea ce arată că obiectul nu a fost utilizat.

Dimensiuni: lungime - 13,4 cm; lățime tăiș - 4,9 cm; lățime muchie - 3,3 cm; diametrul orificiului pentru coadă - 3 cm; greutate - 488 g.

Din punctul de vedere al trăsăturilor morfologice, piesa de la Homița aparține tipului Darabani (conform Al. Vulpe 1970, p. 41-42).

2. Topor (fig. 2/2). Lucrat din rocă vulcanică, de culoare neagră. Corpul piesei este ovoidal, perforația amplasată aproximativ central, tăișul este drept, iar muchia îngustă. Întreaga suprafață a piesei este bine șlefuită. Nu este cunoscut locul descoperirii, dar pe baza trăsăturilor morfologice îl atribuim epocii bronzului.

Dimensiuni: lungime - 9 cm; lățime maximă - 4,7 cm; diametrul perforației - 2,3 cm.

3. Topor (fig. 2/3). Lucrat din rocă sedimentară, de culoare gălbui-cărămizie. Corpul piesei este ovoidal alungit, perforația este amplasată în jumătatea superioară, muchia scurtă, terminată printr-o suprafață plană, iar tăișul este foarte puțin curbat. Locul de descoperire nu este cunoscut, dar piesa poate fi atribuită epocii bronzului.

Dimensiuni: lungime - 12 cm; lățime maximă - 6 cm; diametrul perforației - 3 cm.

4. Topor (fig. 2/4). Exemplar confecționat din rocă vulcanică, de culoare brun-verzuie. Corpul piesei este bitronconic inegal și ușor asimetric, perforația este amplasată în jumătatea superioară, iar muchia se termină printr-o suprafață plană. Nu se cunoaște proveniența piesei, dar pe baza trăsăturilor tipologice poate fi atribuită epocii bronzului.

Dimensiuni: lungime - 10,2 cm; lățime maximă - 4,5 cm; diametrul perforației - 2 cm.

5. Seceră de bronz (fig. 3/1). Descoperită în 1973 pe teritoriul satului Blăgești (mun. Pașcani, jud. Iași). Conform însemnărilor lui T. Bița, piesa a fost găsită pe un deal, în pământ,

¹ Mulțumim și pe această cale familiei regretatului Traian Bița pentru permisiunea de a consulta manuscrisul și de a ne pune la dispoziție informații legate de aceste obiecte.

la 1 m adâncime². Exemplar prevăzut cu cârlig, lama este lată, iar vârful puternic curbat. Spatele lamei este îngroșat cu o nervură ce pleacă de la vârf și ajunge până la mâner. Pe muchie se păstrează ciotul de turnare. Taișul prezintă urme de uzură, iar suprafața piesei este ușor patinată. Exemplarul aparține tipului Ghermănești.

Dimensiuni: lungime - 24 cm; lățime lamă - 4,5 cm; lungime mâner - 12 cm; lungime cârlig - 7 cm; greutate - 297 g.

6. Seceră de bronz (fig. 3/2). Provine din satul Heleșteni (com. Heleșteni, jud. Iași) și se precizează că a făcut parte din cunoscutul depozit de bronzuri, dar găsită ulterior³. Exemplar cu cârlig, lamă îngustă, arcuită și vârful rotunjit. Pe toată lungimea lamei, până la ciotul de turnare, prezintă o muchie bine evidențiată. Nu are urme de uzură și este patinată. Secera aparține tipului Ghermănești.

Dimensiuni: lungime - 21 cm; lățime lamă - 3,5 cm; lungime mâner - 11 cm; lungime cârlig - 3 cm; greutate - 221 g.

7. Seceră de bronz fragmentară (fig. 4/1). Descoperit în satul Tansa (com. Tansa, jud. Iași), acesta provine de la o seceră cu cârlig, ruptă de la jumătatea lamei. Taișul prezintă urme de uzură, iar muchia a fost întărită cu o nervură, bine evidențiată, mai ales la îmbinarea dintre mâner și cârlig. Exemplarul este slab patinat și aparține tipului Ghermănești.

Dimensiuni: lungime - 13 cm; lățime lamă - 3,5 cm; lungime mâner - 10,5 cm; lungime cârlig - 5 cm; greutate - 130 g.

8. Seceră de bronz fragmentară (fig. 4/2). Ca în cazul anterior și acesta a fost descoperit tot în localitatea Tansa din județul Iași și provine de la o seceră cu cârlig, ruptă de la jumătatea lamei. Taișul prezintă urme de uzură, iar muchia a fost întărită cu o nervură, bine evidențiată, mai ales la îmbinarea dintre mâner și cârlig. Exemplarul este acoperit cu o patină superficială și aparține tipului Ghermănești.

Dimensiuni: lungime - 13,5 cm; lățime lamă - 3,4 cm; lungime mâner - 10,5 cm; lungime cârlig - 5,5 cm; greutate - 97,5 g.

9. Celt de bronz (fig. 5/1). Provine din localitatea Stroiești (com. Todirești, jud. Iași). Exemplarul este prevăzut cu o urechiușă de prindere, având și fațete arcuite. Pe ambele fețe, sub arcade, au fost realizate alveole ovoidale, foarte puțin adâncite. În secțiune este hexagonal, gura ovală și bine evidențiată, iar deasupra tortiței păstrează un ciot de turnare. Cea mai mare parte a piesei este patinată. Celtul aparține tipului Râșești.

Dimensiuni: lungime - 10,8 cm; lățime - 4,1 cm; diametrul gurii - 3,5 x 4,2 cm; greutate - 296 g.

10. Celt de bronz (fig. 5/2). Ca loc de proveniență este consemnat satul Crivești (com. Vânători, jud. Iași) și, cel mai probabil, este unul dintre exemplarele care alcătuia depozitul descoperit în această localitate. Piesa este prevăzută cu urechiușă de prindere. Gura este ușor evazată și prezintă fisuri, iar taișul este drept. Exemplarul nu este patinat și are, pe ambele fețe, urme de polizare modernă. Celtul este de tip Ruginoasa.

Dimensiuni: lungime - 10 cm; lățime - 4 cm; diametrul gurii - 3,5 x 4,5 cm; greutate - 258 g.

11. Celt de bronz (fig. 6/1). Provine din punctul „Dealul Mănăstirii”, aflat pe teritoriul satului Brătești, (com. Stolniceni-Prăjescu, jud. Iași). Piesa este prevăzută cu urechiușă de prindere, parțial deteriorată din vechime. Gura este ovală, bine evidențiată, iar taișul este

² Conform manuscrisului aflat la familia Bița s-a luat în calcul și posibilitatea ca piesa să provină de la Boureni, comuna Moțca, dar fără să fie aduse argumente pertinente.

³ Conform manuscrisului aflat la familia Bița.

foarte puțin arcuit. În secțiune este hexagonal. Obiectul este acoperit cu o patină consistentă, de culoare verzuie. Celtul este de tip Ruginoasa.

Dimensiuni: lungime - 12,3 cm; lățime - 4,8 cm; diametrul gurii - 3,8 x 4,7 cm; greutate - 303 g.

12. Celt de bronz (fig. 6/2). Descoperit pe teritoriul satului Ciohorăni (com. Miroslovești, jud. Iași). Este un exemplar deosebit, cu corpul alungit, îngust, prevăzut cu urechiușă de prindere. Gura este ovală, iar sub marginea superioară se găsesc trei nervuri orizontale, în relief. Sub nervuri pot fi observate trei mici proeminențe. Partea inferioară a piesei este ușor lățită, iar tăișul puțin arcuit. Obiectul aparține primei epoci a fierului.

Dimensiuni: lungime - 11,6 cm; lățime - 3,5 cm; diametrul gurii - 3 x 3,7 cm; greutate - 135 g.

13. Vas (fig. 7/1). Lucrat din lut, cu corpul sferic, gâtul bine individualizat și gura ușor evazată. Recipientul a fost lucrat din pastă relativ grosieră, ars corespunzător și având culoare gălbui-cărămizie. Posibil să provină din satul Hârtoape.

Dimensiuni: înălțime - 9,5 cm; diametrul gurii - 8,5 cm.

14. Mojar (fig. 7/2). Descoperit pe teritoriul satului Hârtoape, com. Vânători, jud. Iași, în 1978. Recipientul este scund, circular în plan și a fost lucrat din piatră, cel mai probabil o rocă vulcanică de culoare brun cenușie. Pe zona mediană prezintă o șanțuire orizontală, care împarte corpul piesei în două registre. Recipientul prezintă o adâncitură tronconică, marginea superioară fiind rotunjită, iar baza este ușor convexă.

Dimensiuni: înălțime - 5,8 cm; diametrul gurii - 7 cm.

* * *

Ca o completare a informațiilor din catalog, vom puncta unele amănunte care să permită o încadrare cât mai corectă a obiectelor prezentate în anumite clase tipologice, dar și în limite cronologice sau paliere culturale cât mai precise.

Cele trei topoare de piatră aflate în colecția T. Bița prezintă suficiente trăsături morfologice pentru a fi încadrate în epoca bronzului. Din păcate nu sunt cunoscute detalii privind localizarea descoperirii lor, astfel încât nu pot fi conectate cu anumite situri sau alte descoperiri întâmplătoare cu valoare cronologică crescută.

Unul dintre exemplare (fig. 2/2), care are muchia foarte îngustă, ar putea fi asociat categoriei topoarelor bipene, întâlnite în diverse medii culturale ale epocii bronzului (C. Schuster, M. Munteanu 1995, p. 80, fig. 1/a; A. Ilie *et alii* 2010, p. 38, pl. VII, fig. 2; V. Diaconu 2014, p. 148, fig. 1/1). Dimensiunile reduse ale piesei nu o recomandau ca unealtă, fiind mai degrabă armă sau obiect cu valoare simbolică. Celelalte două topoare de piatră au forme destul de comune, astfel încât menționarea unor analogii nu ar putea ajuta prea mult în intenția noastră de a le încadra într-un mediu cultural anume.

În ceea ce privește toporul metalic de la Homița, acesta aparține tipului Darabani, a cărui arie de răspândire include, cu precădere, zona est-carpatică, fapt ilustrat prin următoarele descoperiri: Darabani (Ucraina) (Al. Vulpe 1970, p. 42, fig. 8/111), Oroftiana de Sus (jud. Botoșani) (P. Șadurschi 1981; M. Ignat 2000, p. 31, fig. 5/7; Gh. Dumitroaia 2000, p. 153; Fl. Burtănescu 2002, p. 181, pl. I/6; B.P. Niculică 2015, p. 141, pl. LVXI/2), Solca (jud. Suceava) (M. Andronic 2008, p. 133, pl. 10/3; B.P. Niculică, M. Andronic 2013, p. 347, fig. 4/A-B; B.P. Niculică 2015, p. 141, pl. LXVI/4), Petricani (jud. Neamț) (Al. Vulpe 1970, p. 42, fig. 8/112; Gh. Dumitroaia 2000, p. 153; Fl. Burtănescu 2002, p. 183, p. II/1; R. Munteanu 2010, p. 160, fig. 86/9), Miroslovești (jud. Iași) (V. Chirica, M. Tanasachi 1984, p. 243, fig. 9/9; M. Ignat

2000, p. 31, fig. 5/6; Fl. Burtănescu 2002; B.P. Niculică 2015, p. 141, pl. LXVI/6), Lespezi (jud. Iași)(V. Chirica, M. Tanasachi 1984, p. 213, fig. 9/7; M. Ignat 2000, p. 30, fig. 5/5; Fl. Burtănescu 2002, p. 183, pl. II/4; B.P. Niculică 2015, p. 141, pl. LXVI/5), Mărăști (jud. Bacău) (M. Florescu, V. Căpitanu 1968, p. 52, fig. 1; Al. Vulpe 1970, p. 43, fig. 8/113; Fl. Burtănescu 2002, p. 181, pl. I/8; A. D. Popescu 2006, p. 437, fig. 2/9), Găiceana (jud. Bacău) (M. Florescu, V. Căpitanu 1964, p. 446, fig. 1; Al. Vulpe 1970, p. 42, fig. 8/114; Fl. Burtănescu 2002, p. 180-181, pl. I/9; A.D. Popescu 2006, p. 438, fig. 2/8), Poduri (jud. Bacău) (D. Monah *et alii* 1980; S. Antonescu 1980; Gh. Dumitroaia 2000, p. 153; 2001, p. 44, pl. 36/2; Fl. Burtănescu 2002, p. 179, pl. I/4; R. Munteanu 2010, p. 160, fig. 86/8), Izvorul Berheciului (jud. Bacău) (S. Antonescu-Iovița 1981, p. 5, fig. 1/2; Fl. Burtănescu 2002, p. 182, pl. I/10), Bârlălești (jud. Vaslui)(Al. Vulpe 1970, p. 42, fig. 8/115; A.D. Popescu 2006, p. 435, fig. 2/1), Mahmudia (jud. Tulcea) (E. Lăzuncă 1977, p. 302, pl. I/2).

Deși nu avem date certe despre contextul arheologic în care s-a descoperit toporul de la Homița, pe baza opiniilor referitoare la încadrarea cronologică a acestui tip de piese metalice (Al. Vulpe 1970, p. 42; A.D. Popescu 2006, p. 438-439; R. Munteanu 2010, p. 160-161), considerăm că exemplarul prezentat de noi poate fi atribuit unei etape finale a bronzului timpuriu sau începutului bronzului mijlociu. În lipsa altor vestigii din aceeași perioadă, toporul nu poate fi legat de un sit anume (deși nu trebuie exclusă o astfel de prezență)⁴, fiind cel mai probabil o depunere singulară.

Secerile de bronz aparțin tipului cu cârlig la mâner (M. Petrescu-Dîmbovița 1978, p. 57; 1981, p. 130), frecvent întâlnit în arealul est-carpatic. Pentru că sub aspect morfologic nu există diferențe foarte mari, considerăm că cele patru piese, întregi și fragmentare, pot fi asociate tipului Ghermănești (M. Petrescu-Dîmbovița 1978, p. 63), sau, mai concret, variantei Ruginoasa a tipului Ghermănești (V. Dergačev 2002, p. 150; V. Dergačev, V. Bočkarov 2002; 2006).

Referitor la aceste piese, este necesar să evidențiem condițiile în care au fost descoperite, așa cum au fost înregistrate de T. Bița. Pentru exemplarul de la Blăgești se menționează că a fost descoperit pe un deal, iar faptul că în Repertoriul arheologic al județului Iași nu este amintit nici un sit specific epocii bronzului în perimetrul acestei localități (V. Chirica, M. Tanasachi 1985, p. 301-302) ne poate indica posibilitatea unei depuneri singulare, cu rol votiv. Exemplarul de la Heleșteni a fost asociat cu depozitul descoperit pe teritoriul satului (I. Mitrea 1971), dar în lipsa unor informații precise, vom lua în considerare acest detaliu cu rezervele cuvenite. Desigur, depozitul de la Heleșteni conține și seceri cu cârlig, deci asocierea acestui tip cu exemplarele cu orificii pe mâner este viabilă.

Secerile fragmentare de la Tansa este posibil să facă parte chiar din depozitul descoperit în 1943 pe teritoriul localității, deși, din structura acestuia, au fost publicate doar trei piese întregi (M. Petrescu-Dîmbovița 1977, p. 77, pl. 86/1-3). În cazul celor două fragmente de seceră se observă ruperea intenționată a lor, fapt ce se înscrie, conform mai multor opinii, în sfera practicilor cu implicații votive (L. Nebelsick 2000, p. 160-175; Al. Țârlea 2008, 84-89; B. Rezi 2011, 306; S. Hansen 2016).

Având în vedere că la răsărit de Carpați tipul acesta de piesă este destul de frecvent, fiind identificat mai ales în componența depozitelor, dar și în așezări, nu considerăm necesară menționarea tuturor analogiilor pentru exemplarele discutate în cadrul de față. Chiar dacă nu

⁴ În zona satelor Homița (com. Cristești) și Conțești (com. Valea Seacă) există mai multe situri arheologice în arealul dealului Ruja, dar nici unul nu este legat de sfârșitul bronzului timpuriu / începutul bronzului mijlociu (V. Chirica, M. Tanasachi 1984, p. 106; 1985, p. 441).

cunoaștem cu certitudine contextul arheologic din care provin respectivele seceri metalice, propunem o datare a lor în perioada bronzului târziu, fiind specifice, cel mai probabil, comunităților Noua.

Celturile de bronz, la fel ca și secerile, pot fi considerate piese cu valoare cronologică crescută. Din cele patru exemplare prezentate de noi, doar trei pot fi atribuite epocii bronzului, iar unul aparține primei epoci a fierului.

Celturile de la Stroești, Crivești și Brătești aparțin seriei de piese de tip transilvănean, frecvent întâlnită în perioada bronzului târziu. Conform tipologiei lui M. Rusu, exemplarul de la Stroești aparține variantei C3 (M. Rusu 1966 p. 26, fig. 3), iar potrivit clasificării lui V. Dergačev, piesa aparține tipului Râșești, al cărui areal de răspândire corespunde bazinului Bârladului și cursului mijlociu al Siretului (V. Dergačev 2010, fig. 19). Exemplarele tipului Râșești sunt documentate în componența unor depozite (Ghermănești, Râșești, Bozieni), dar cele mai multe au fost identificate în cuprinsul așezărilor sau provin din descoperiri izolate (lista 1 la V. Dergačev, 2010).

Celelalte două piese, provenite de la Crivești și Brătești, pot fi încadrate în varianta A1 (după M. Rusu 1966, p. 24, fig. 1), sau în tipul Ruginoasa (după V. Dergačev 2010), a cărui răspândire în zona dintre Carpați și Prut este bine evidențiată, fiind documentat în structura depozitelor, în așezări sau prin descoperiri izolate.

În urma analizei informațiilor cu caracter arheologic referitoare la localitatea Stroești (V. Chirica, M. Tanasachi 1985, p. 403), am constatat că celtul de bronz descoperit aici nu poate fi pus în legătură cu un sit cunoscut, atribuit epocii bronzului sau de la începutul epocii fierului, fapt care ne conduce către ideea unei depuneri singulare sau poate chiar existența unui mic depozit care nu a fost recuperat integral.

Exemplarul de la Crivești, conform informațiilor înregistrate de T. Bița, a făcut parte din structura depozitului descoperit în punctul „Bordei” (M. Petrescu-Dîmbovița 1977, p. 74, pl. 79/5-9), acumulare metalică ce cuprindea încă unul sau chiar două celturi și trei seceri întregi și fragmentare⁵.

Privitor la celtul de la Brătești, fiind o descoperire izolată, este dificil să facem foarte multe observații. Cu toate acestea, trebuie să amintim că pe teritoriul satului este documentată o așezare a culturii Noua (V. Chirica, M. Tanasachi 1985, p. 375), dar în perimetrul localității au mai fost găsite și alte două piese metalice, respectiv un celt și un vârf de lance (V. Chirica, M. Tanasachi 1985, p. 376, fig. 46/1, 5), care ar putea indica o eventuală acumulare metalică de la începutul epocii fierului. Având în vedere cele menționate, nu excludem posibilitatea ca celtul prezentat de noi să fie în legătură cu situl atribuit bronzului târziu sau cu un posibil depozit de piese metalice.

O piesă deosebită este celtul de la Ciohorăni, unicat în Moldova, pentru care cea mai bună analogie am identificat-o în Ungaria, în depozitul de la Debrecen III (A. Moszolics 1985, p. 111-112, fig. 264/5; fig. 268/3), atribuit orizontului Gyermely (Ha A1-2) (A. Moszolics 1985, p. 82-83). Pe baza acestei încadrări cronologice, celtul de la Ciohorăni poate fi considerat ca piesă de import în mediul hallstattian timpuriu de la est de Carpați.

În ceea ce privește vasul de la Hârtoape, fără să fie cunoscute condițiile descoperirii, deci implicit apartenența la un anumit tip de complex arheologic, presupunem, în baza detaliilor morfologice, că poate fi atribuit bronzului mijlociu, poate chiar mediului Komarov. Precizăm că pe teritoriul satului Hârtoape, în punctul „Râpi”, a fost descoperit încă un vas

⁵ M. Petrescu-Dîmbovița menționează doar două celturi și trei seceri, iar V. Chirica și M. Tanasachi semnalează doar trei celturi.

similar, atribuit culturii Noua (V. Chirica, M. Tanasachi 1985, p. 450, fig. 41/2), deși respectiva formă nu este întâlnită în repertoriul tipologic al mediului cultural amintit. Așa cum am precizat anterior, pentru recipientul ceramic pe care îl publicăm cu acest prilej, găsim bune corespondențe tipologice în arealul culturii Komarov (I. Swiesznikow 1967, pl. III/3). În plus, la Hârtoape au mai fost descoperite vestigii ale acestei entități culturale (V. Diaconu *et alii* 2013, p. 34-35, fig. 3; fig. 4), fapt ce susține posibilitatea ca vasul semnalat de noi să poată fi pus în legătură cu o locuire sau cu un complex funerar Komarov.

Mojarul de piatră de la Hârtoape este, momentan, singurul exemplar cunoscut în spațiul dintre Carpați și Prut, dar acest tip de obiect este întâlnit în mediile bronzului târziu din zona nord-vest pontică, fapt ilustrat prin piesele de la Petreni (Rep. Moldova) (V. Dergačev 1986, p. 162, fig. 46/4; E. Sava 2014, fig. 221/12), „Republica Moldova” (V. Dergačev 1986, p. 162, fig. 46/4), Basarabeasca (Rep. Moldova) (E. Sava 1987, p. 68, fig. 2/24; 1994, fig. 5/15; M. Sîrbu 2013, p. 175, fig. 8/5; E. Sava 2014, p. 468, fig. 221/11), Radensk (Ucraina) (S.S. Berezanskaja *et alii* 1986, p. 99, fig. 28/4), Alexeevka (Ucraina) (E. Sava 1987, p. 68, fig. 2/22), Kamyšnoe (E. Sava 1987, fig. 2/21); Elanec (Ucraina) (I.T. Černjakov 1985, fig. 43/4; S. S. Berezanskaja *et alii* 1986, p. 99, fig. 28/6), Ovsjanovka (Ucraina) (S. S. Berezanskaja *et alii* 1986, p. 99, fig. 28/7), Pivdenoe (Ucraina) (I.T. Černjakov 1985, fig. 43/3, 6), Troičkoe (I.T. Černjakov 1985, fig. 43/7), Bojarka (I. T. Černjakov 1985, fig. 43/9), „Muzeul Arheologic din Odesa” (I.T. Černjakov 1985, fig. 43/1, 2, 5, 8), Trapovka (I.T. Černjakov 1985, fig. 43/10), Uškalka (Ja.P. Gerškovici 1999, fig. 15/4; M. Sîrbu 2013, fig. 10/16).

Privitor la funcționalitatea acestor obiecte, deși s-a afirmat că erau întrebuințate în procesul metalurgic pentru prelucrarea minereurilor (E. Sava 1987, p. 68; M. Sîrbu 2013, p. 175), considerăm totuși că o astfel de interpretare nu poate fi acceptată, fie și din simplul motiv că aceste mojarare au dimensiuni reduse. Rezultă deci că eforturile pentru sfărâmarea minereurilor erau mult prea mari comparativ cu rezultatul obținut, ceea ce pune sub semnul întrebării o astfel de interpretare. Desigur, poate fi acceptată folosirea acestor recipiente pentru prepararea anumitor minerale din natură (spre exemplu ocru), sau chiar pentru sfărâmarea simbolică, cu scop ceremonial, de către meșterii metalurgi, a unor minereuri, dar nu considerăm că aveau o eficiență corespunzătoare în activitatea metalurgică propriu-zisă. În plus, aceste piese apar tocmai în zonele în care materia primă pentru produsele metalice era foarte rară.

Pentru că obiecte de acest fel se întâlnesc cu precădere în mediile culturale specifice bronzului târziu din zona nord-vest pontică, opinăm că și mojarul de la Hârtoape aparține aceluiași palier cronologic și că poate fi atribuit populațiilor Noua de pe Valea Siretului. Fără să putem stabili cu precizie din ce sit provine această piesă, este totuși evident că are legătură cu unul din punctele de pe teritoriul satului amintit în care s-au descoperit materiale ale culturii Noua (V. Chirica, M. Tansachi 1985, p. 450; V. Diaconu *et alii* 2013, p. 41; V. Diaconu *et alii* 2014, p. 220).

Prin introducerea în circuitul științific a acestui lot de obiecte considerăm că am contribuit la completarea hărții răspândirii anumitor tipuri de piese metalice, în special celturi și seceri de bronz. De asemenea, am făcut cunoscute unele piese care, până în prezent, nu au analogii în spațiul dintre Carpați și Prut. Câteva dintre piesele de bronz prezentate în paginile anterioare pun în discuție adevărata componență a unor depozite, cum sunt cele de la Heleșteni și Tansa. Un aspect care merită atenție este cel privitor la descoperirile izolate; datele înregistrate pentru unele obiecte metalice ar putea indica faptul că avem de a face cu posibile depuneri votive.

◆ Bibliografie

- M. Andronic 2008 *Istoria Bucovinei. De la începuturi până în epoca cuceririi romane a Daciei*, Editura Istros, Suceava.
- S. Antonescu 1980 Toporul cu gaură de înmănușare transversală descoperit la Poduri, *Vrancea*, III, p. 53-56.
- S. Antonescu-Iovița 1981 Noi descoperiri de aramă și bronz în jud. Bacău, *Carpica*, 13, p. 5-10.
- S.S. Berezanskaja et alii 1986 S.S. Berezanskaja, V.V. Otroščenko, N.N. Čeredničenko, I.N. Šarafutdinova, *Kul'tury epochi bronzы na territorii Ukrainy*, Naukova Dumka, Kiev.
- Fl. Burtănescu 2002 Topoare cu tub transversal pentru fixarea cozii și tăiș vertical din Moldova (perioada bronzului timpuriu și mijlociu). Încercări de ordonare tipocronologică și culturală (I), *Thraco-Dacica*, XIII, 2002, 1-2, p. 171-207.
- V. Chirica, M. Tanasachi 1984 *Repertoriul arheologic al județului Iași*, I, Iași.
- V. Chirica, M. Tanasachi 1985 *Repertoriul arheologic al județului Iași*, II, Iași.
- I. T. Černjakov 1985 *Severo-Zapadnoe Pricernomor'e vo vtoroi polovine II tusjačetiija do n.e.*, Kiev.
- V. Dergačev 1986 *Moldavii i sosednie territorii v epohi bronzы*, Editura Știința, Chișinău.
- V. Dergačev 2002 *Die äneolitischen und bronzzeitlichen Metallfunde aus Moldavien*, PBF, XX/9, Stuttgart.
- V. Dergačev 2010 *Topory-kel'ty pozdnej bronzы Karpato-Podynav'ja*, Vyšysk I, Odnoušvye kel'ty c arkovidnimy faskamy, Chișinău.
- V. Dergačev, V. Bočkarev 2002 *Metalliceskie serpy pozdnej bronzы vostočnoj evropy*, Chișinău.
- V. Dergačev, V. Bočkarev 2006 *Secerile de metal din epoca bronzului târziu din Europa de est*, Editura Trinitas, Iași.
- V. Diaconu 2014 Artefacte din epoca bronzului aflate în colecția Muzeului de Istorie și Etnografie Târgu Neamț, *Memoria Antiquitatis*, XXIX-XXX, p. 147-154.
- V. Diaconu et alii 2013 V. Diaconu, D. Calistru, D.F. Sava, Obiecte din epoca bronzului descoperite pe valea Siretului, *Cercetări Istorice*, S.N., XXXII, p. 33-59.
- V. Diaconu et alii 2014 V. Diaconu, A. Adamescu, D. Calistru Piese de harnașament din bronzul târziu. Despre două psalii de corn din Moldova, *Arheologia Moldovei*, XXXVII, p. 219-227.
- Gh. Dumitroaia 2000 *Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, BMA, VII, Piatra Neamț.

- Gh. Dumitroaia 2001 Sat Poduri, com. Poduri, județul Bacău, în V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (coord.), *Cultura Costișa în contextul epocii bronzului din România*, Editura Constantin Matasă, Piatra Neamț, p. 43-44.
- S.C. Enea *et alii* 2015 S.C. Enea, D. Boghian, V. Diaconu Traian Bița – notă bibliografică, *Cercetări Istorice, S.N.*, XXXIV, p. 383-390.
- M. Florescu, V. Căpitanu 1964 Topoare de aramă și de bronz descoperite la Găiceana (raionul Adjud, reg. Bacău), *ArhMold*, II-III, p. 445-450.
- M. Florescu, V. Căpitanu 1968 Descoperiri recente de obiecte din aramă și bronz în Moldova, *Carpica*, I, p. 49-61.
- Ja. P. Gerškovič 1999 *Studien zur spätbronzezeitlichen Sabatinovka-Kultur am unteren Dnepr und an der Westküste des Azov'schen Meers*, AE, 7, Rahden/Westf.
- M. Ignat 2000 *Metalurgia în epoca bronzului și prima epocă a fierului din Podișul Sucevei*, Suceava.
- S. Hansen 2016 A short history of fragments in hoards of the Bronze Age, in H. Baitinger (Hrsg.), *Materielle kultur und identität im Spannungsfeld zwischen Meditteraner welt und Mitteleuropa*, Mainz, p. 185-208.
- A. Ilie *et alii* 2010 A. Ilie, L. Mecu, M. Frânculeasa, Topoare preistorice din cadrul Complexului Muzeal Național „Curtea Domnească” Târgoviște (I), *Buridava*, 8, p. 29-47.
- E. Lăzuncă 1977 Mărturii din epoca bronzului pe teritoriul din nordul Dobrogei, *Pontica*, 10, 1977, p. 300-305.
- I. Mitrea 1971 Depozitul de bronzuri de la Heleșteni, *MemAnt*, III, p. 183-192.
- D. Monah *et alii* 1980 Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice din comuna Poduri, jud. Bacău, *MCA*, XIV, p. 86-89.
- A. Mozsolics 1985 *Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte von Arany, Kurd und Gyermely*, Budapesta.
- R. Munteanu 2010 *Începutul bronzului mijlociu în depresiunile marginale ale Carpaților Orientali*, BMA, XXIV, Piatra Neamț.
- L. Nebelsick 2000 Rent Asunder: Ritual Violence in Late Bronze Age Hoards, in C.F.E. Pare (Ed.), *Metals Make the World go Round; The Supply and Circulation of Metals in Bronze Age Europe. Proceedings of a conference held at the University of Birmingham in June 1997*, Oxbow Books, Oxford, p. 160-175.
- B.P. Niculică 2015 *Epoca Bronzului în Podișul Sucevei*, Editura Karl A. Romstorfer, Suceava.
- B.P. Niculică, M. Andronic 2013 Obiecte de cupru și bronz descoperite în Podișul Sucevei, în B.P. Niculică, D. Boghian (eds.), *Semper fidelis. In honorem Magistri Mircea Ignat*, Editura Istros, Suceava.
- M. Petrescu-Dîmbovița 1981 Unele considerații privitoare la funcția secerilor de bronz la tracii din spațiul carpato-ponto-dunărean, *Thraco-Dacica*, II, p. 125-131.

- M. Petrescu-Dîmbovița 1977 *Depozitele de bronzuri din România*, Editura Academiei RSR, București.
- M. Petrescu-Dîmbovița 1978 *Die Siecheln in Rumänien*, PBF, XVIII/1, München.
- A.D. Popescu 2006 Beyond typology: Metal axes and their potential, *Dacia*, N.S., L, p. 431-450.
- B. Rezi 2011 Voluntary Destruction and Fragmentation in Late Bronze Age Hoards From Central Transylvania, in S. Berecki, R. Németh, B. Rezi (eds.), *Bronze Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin, Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș, 8–10 October 2010*, Editura Mega, Târgu Mureș, p. 303-334.
- M. Rusu 1966 Depozitul de bronzuri de la Balșa, *Sargetia*, 4, p. 17-40.
- E. Sava 1987 K voprosu o pestach-skipetrach epochu bronzy iz severnogo Pricernomor'ja, *IANMCCP*, 1, p. 62-71.
- E. Sava 1994 Epoca bronzului - Perioada mijlocie și târzie (sec. XVII-XII î.e.n.), *Thraco-Dacica*, XV, 1-2, 141-158.
- E. Sava 2014 *Așezări din perioada târzie a epocii bronzului în spațiul pruto-nistrean*, Chișinău, 2014.
- C. Schuster, M. Munteanu 1995 Considerații privind unele topoare din epoca bronzului găsite la sud de Carpați, *MemAnt*, XX, p. 79-84.
- M. Sîrbu 2013 Piese litice descoperite în așezările culturilor Noua-Sabatinovka din spațiul Pruto-Nistrean, *Tyragetia*, S.N., vol. VII [XXII], nr. 1, p. 163-188.
- I. Swiesznikow 1967 Kultura Komarowska, *Archeologia Polski*, XII, 1, p. 39-107.
- P. Șadurschi 1981 Toporul cu gaură transversală descoperit la Oroftiana de Sus, pe Prut, *Hierasus*, IV, p. 7-11.
- A. Țârlea 2008 The concept of "selective deposition", *Peuce*, S.N., VI, p. 63-132.
- Al. Vulpe 1970 *Die Äxte und Beile in Rumänien*, I, PBF, IX/2, München, p. 41-42.

Câteva piese atribuite epocii bronzului și primei epoci a fierului din zona centrală a Moldovei

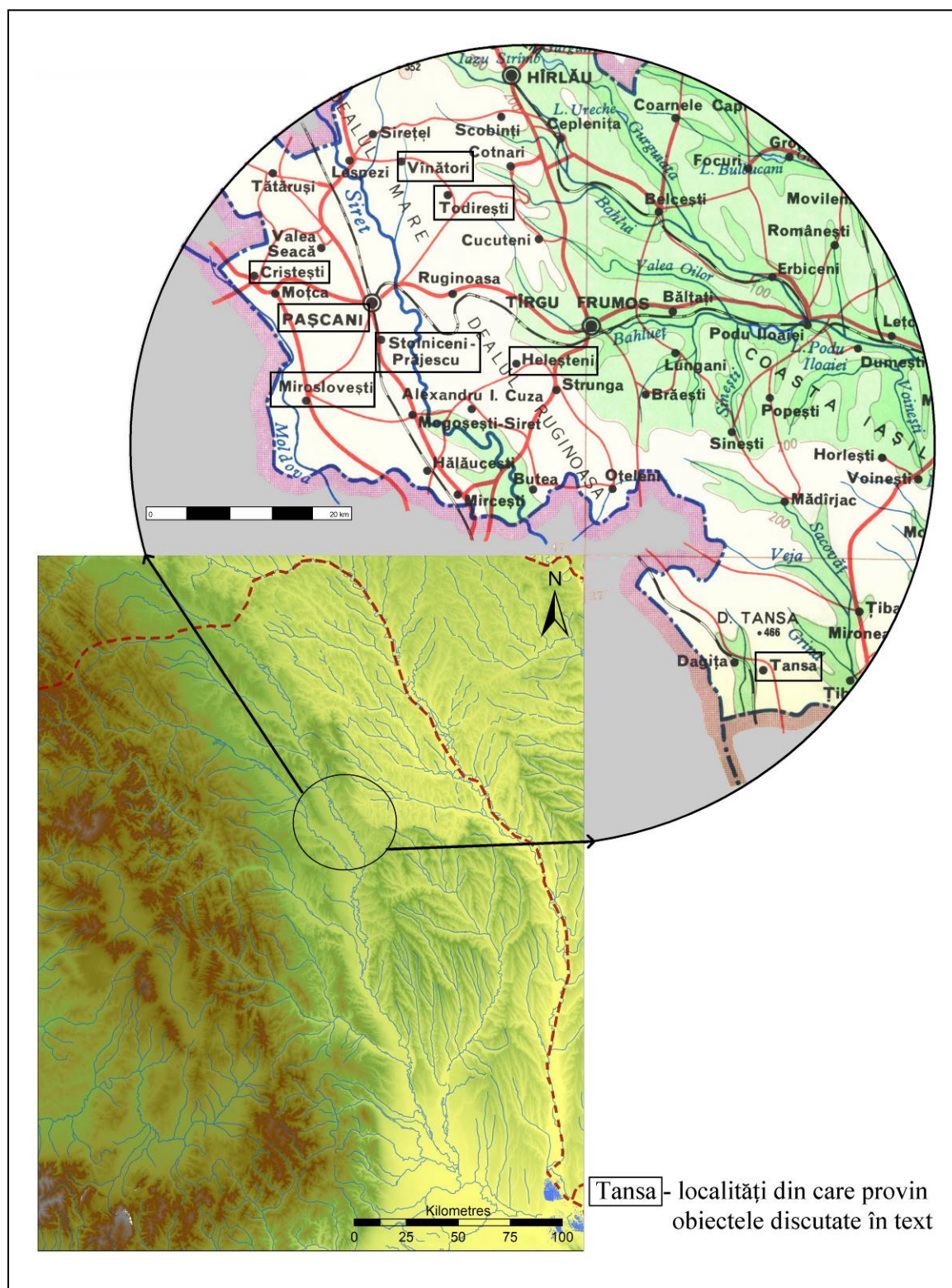

Fig. 1. Harta descoperirilor.
The map of the discoveries.

Fig. 2. Topoare de bronz și piatră: 1, Homița; 2-4, loc de descoperire necunoscut.
Bronze and stone axes: 1, Homița; 2-4, unknown place.

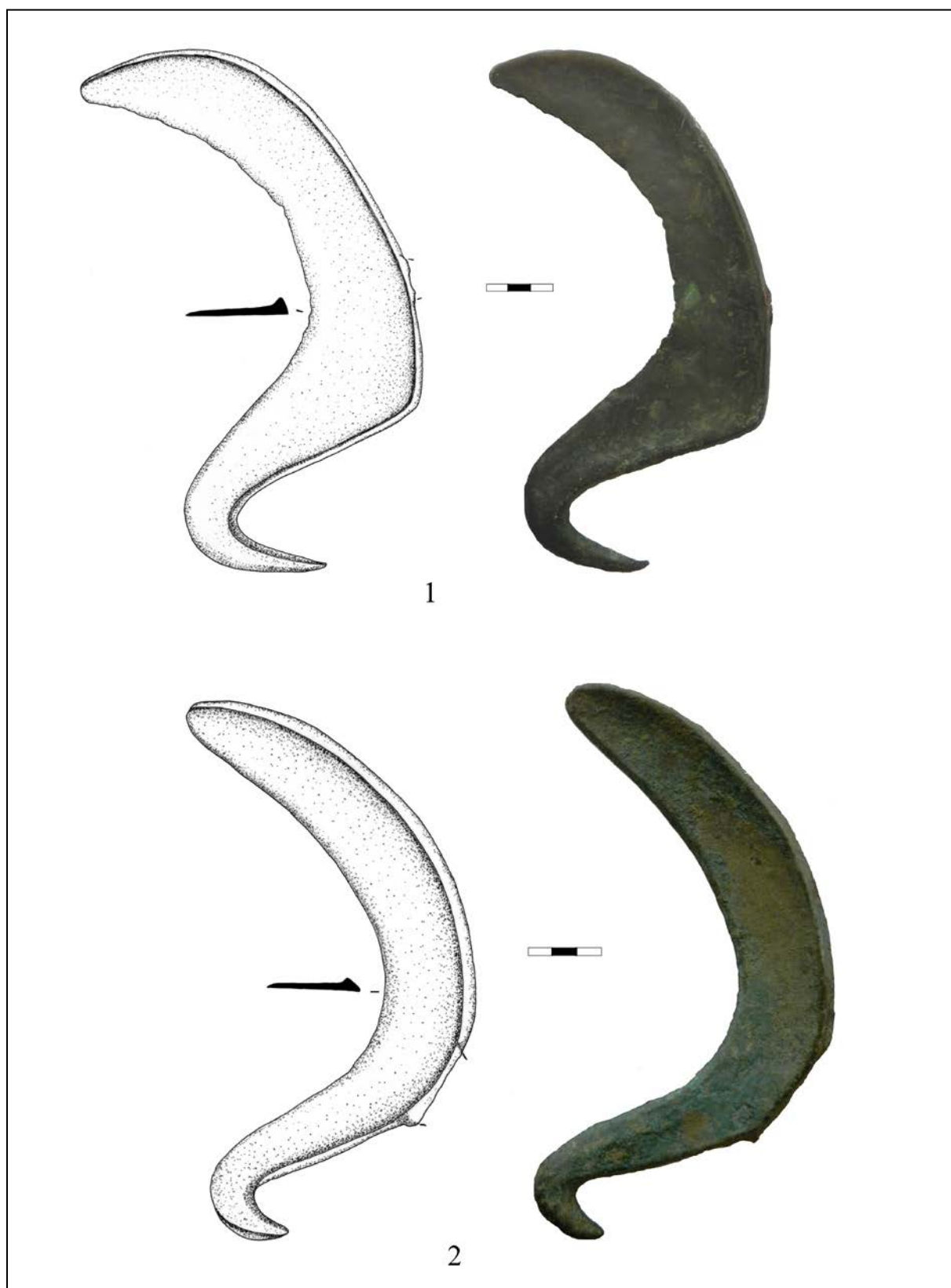

Fig. 3. Seceri de bronz: 1, Blăgești; 2, Heleșteni.
Bronze sickles: 1, Blăgești; 2, Heleșteni.

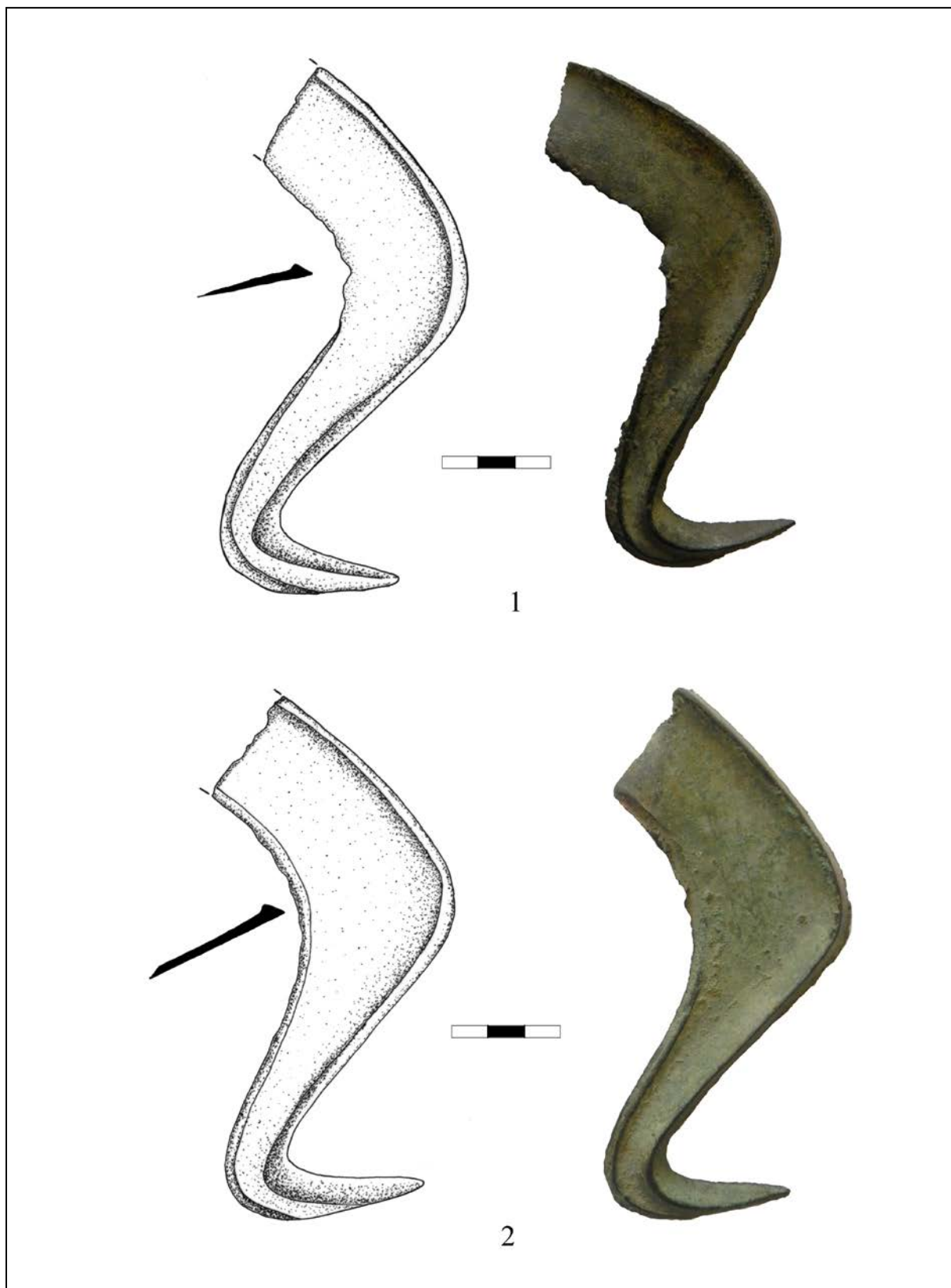

Fig. 4. Seceri fragmentare de bronz: 1, 2, Tansa.
Fragmented bronze sickles: 1, 2, Tansa.

Fig. 5. Celturi de bronz: 1, Stroești; 2, Crivești.
Bronze socketed axes: 1, Stroești; 2, Crivești.

Fig. 6. Celturi de bronz: 1, Brătești; 2, Ciohorăni.
Bronze socketed axes: 1, Brătești; 2, Ciohorăni.

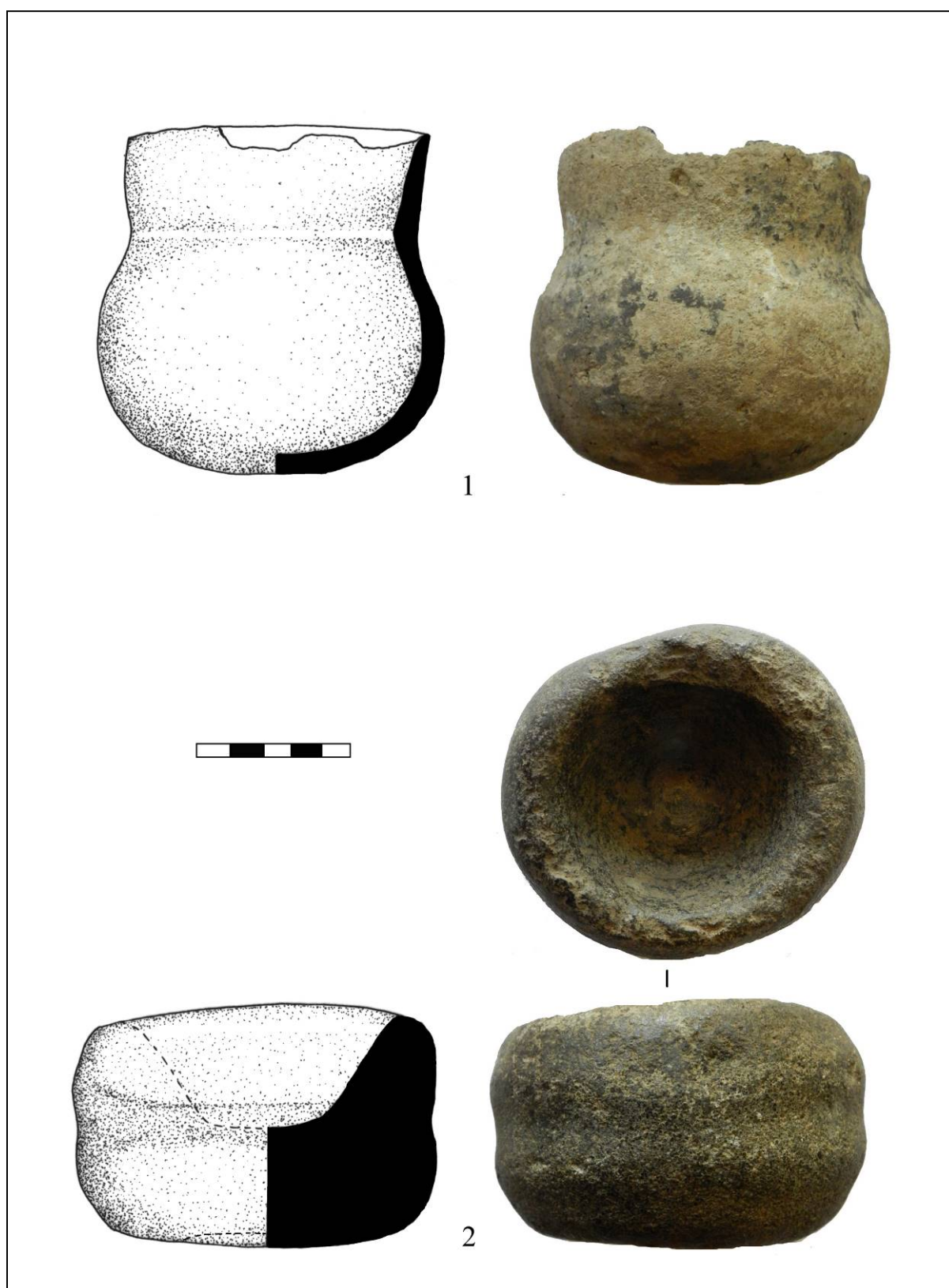

Fig. 7. Recipiente de lut și piatră: 1, 2, Hârtoape.
Clay and stone containers: 1, 2, Hârtoape.